

הסבה באכילת קרבן פסח

פתיחה

יש לדון האם קרבן פסח טעון הסבה, או שרק מצה וארבע כוסות טעונות הסבה.¹ בסברה היה נראה שאם חכמים תיקנו להסב במצה ולאוכלה דרך חירות, כל שכן שיש להסב בפסח שהוא עיקר המצווה והמצה נלווית אליו, כלשון התורה המזכירה את המצות והמרורים כחלק מתיאור אכילת הפסח (שמות יב, ח): 'ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות: על מררים יאכלהו, וכן (במדבר ט, יא): 'על מצות ומררים יאכלהו'. אולם אין בזה הכרח גמור, ויש לברר את השאלה ממקורותיה.

1. לשיטת הלל שאוכלים את הפסח בכריכה אחת עם המצה (פסחים קטו, א; נוסח ההגדה), בהכרח יש להסב באכילת הקרבן בגלל המצה. אך אין זה מוסכם שהלל כרך גם את הפסח, ולפי ר"ח והרמב"ם (ה' חמץ ומצה ח, ו) הכריכה כללה רק את המצה והמרור. בנוסף, אין זה ברור שהלכה כהלל, ובגמרא נאמר: 'השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן – מברך על אכילת מצה ואכיל, והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה, זכר למקדש כהלל', והדברים מתייחסים לזמן גלות, ולא התבאר כיצד יש לנהוג בזמן הבית. והריטב"א (ה' סדר ההגדה עמ' יג ד"ה ולפי) כתב שהדעת נותנת להיות כל אחד ואחד בפני עצמו ודלא כהלל, וכן כתב האבי עזרי (ה' קרבן פסח י, טו) שקיי"ל דלא כהלל. ויעוין עוד בשאלת ההכרעה בסוגיית הכריכה, בערוה"ש (או"ח תעה, ט-יא; והפנה לשם בערוה"ש העתיד קדשים קצב, ד), בשערי היכל (פסחים, מערכה קע), בשער הקרבן (פ"ח הערות 32-33), באנציקלופדיה תלמודית (ערך אכילת מרור, הערה 89 ואילך) ובקרבן פסח כהלכתו (הערות קכג-קכד).

2. המילה 'ומצות' מוטעמת באתנחתא, אך יש מהמדרשים ומהמפרשים שפירשוה כמשתייכת לסיפא של הפסוק, וכאילו האתנחתא נמצאת במילים צלי אש.

א. דברי חז"ל והראשונים

תיאור המדרש להסבה בפסח מצרים

במדרש המתאר את פסח מצרים (שיר השירים רבה א, יב) נאמר: "עד שהמלך במסבו (שיר השירים א, יב) [...] עד שמושה וישראל מסובין ואוכלין פסחיהם במצרים, כבר הקדים הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות יב, כט): 'ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים'". ממדרש זה משמע שפסח מצרים נאכל בהסבה. וכן כתב התורה תמימה (שיר השירים א, הערה קנו): 'דריש במסבו מלשון הסיבה, כדין הפסח שנאכל בהסיבה'.

ואולם, לא ברור שניתן ללמוד הלכה מדברי המדרש, ובמיוחד מתיאור זה שבהמשכו ישנם קשיים הלכתיים ואחרים, וכפי שהתבאר לעיל (עמ' רלה-רלט). וגם קטע קצר זה אינו מוסכם מבחינה הלכתית, שכן נחלקו תנאים בסוף זמן אכילת הפסח (ברכות ט, א; פסחים קכ, ב; זבחים נז, ב): לר' אלעזר בן עזריה מן התורה אין הפסח נאכל אלא עד חצות, ולר' עקיבא מן התורה נאכל עד עלות השחר. ונמצא שהתיאור שלפיו בחצות ישראל עדיין היו עסוקים באכילה מתאים דווקא לשיטת ר' עקיבא. ואף שיש מקום ליישב שבנקודת חצות כבר סיימו לאכול, פשטות המדרש אינה כן.

דברי המשנה והגמרא בעניין ההסבה

נאמר במשנה (פסחים צט, ב): 'ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסבי'. ובגמרא (שם קח, א) דנו באילו דברים יש להסב, ולא הזכירו את הפסח עצמו: 'ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. איתמר: מצה – צריך הסיבה. מרור – אין צריך הסיבה. יין – איתמר משמיה דרב נחמן: צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן: אין צריך הסיבה. ולא פליגי: הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי. אמרי לה להאי גיסא, ואמרי לה להאי גיסא. אמרי לה להאי גיסא: תרי כסי קמאי בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות. תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה, מאי דהוה הוה. ואמרי לה להאי גיסא: אדרבה, תרי כסי בתראי בעו הסיבה, ההיא שעתא דקא הויה חירות, תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה, דאכתי עבדים היינו קאמר. השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי, אידי ואידי בעו הסיבה.'

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

ניתן להציע מספר הסברים להעדר אזכור הפסח בדיון זה:

(א) הגמרא דנה רק על הדברים הנאכלים **בזמן החורבן**, ולכן השמיטתו. לפי הסבר זה, הגמרא לא נחתה לדון אם הפסח צריך הסבה או לא.

(ב) **היה ברור שהפסח עצמו צריך הסבה**, שהרי הוא עיקר המצווה בלילה זה, ולכן לא דנה הגמרא אלא על שאר מצוות הלילה. לכאורה יש קושי בהסבר זה, שכן לא מסתבר שההסבה באכילת הקרבן ברורה ופשוטה עד כדי כך שאין צורך להשמיעה כלל. והיה מקום ליישב שההסבה בקרבן כבר כלולה במה שאמרה המשנה 'עד שיסבי', אבל גם בזה יש קושי, שכן נראה שהגמרא עצמה מבארת מה כלול בהסבה שהזכירה המשנה, ולא שהגמרא מוסיפה עוד הסבות מלבד ההסבה הבסיסית שבקרבן.

(ג) הפסח לא הוזכר משום שהיה **ברור שאינו טעון הסבה**. גם אפשרות זו קשה מסיבה דומה לאפשרות הקודמת, שכן לא מסתבר שהדבר היה יותר ברור מאשר במרור, שעליו אמרה הגמרא שאינו צריך הסבה ולא סמכה על כך שהדבר ברור. ואפשרות זו קשה עוד יותר, שכן לא ברור מדוע שפסח לא יצטרך הסבה.

מכל זה נראה שיש לנקוט כאפשרות הראשונה, ולפיה הגמרא דנה רק בדברים הנאכלים בזמן החורבן, ואין בה התייחסות לחיוב או לשלילה לדיון הסבה בקרבן פסח.

מדברי הרמב"ם משמע לכאורה שאין הסבה באכילת קרבן פסח

כתב הפמ"ג (א"א תעז, א):

ובר"מ ז"ל לא מצאתי שיהא פסח צריך היסובה, ובפרק ח' הלכה ו'³ כתב: 'כורך מצה ומרור', לא פסח עמהם. ואם כן למאן דאמר אפיקומן זכר לפסח, אפשר דאין צריך היסובה. וצ"ע קצת בזה.

3. מהלכות חמץ ומצה.

נראה שכוונת הפמ"ג בריש דבריו לדייק ממה שהרמב"ם לעיל מינה (הל' חמץ ומצה ז, ח) הזכיר הסבה בנוגע למצה ולארבע כוסות בלבד: 'ואימתי צריכין הסיבה: בשעת אכילת כזית מצה, ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ומשמע שקרבן פסח אינו בכלל.⁴ בהמשך דבריו מתייחס הפמ"ג לאפשרות שקרבן פסח לא נזכר משום שהוא נאכל ממילא יחד עם המצה הנאכלת בהסבה, ובהכרח שמסבים גם באכילתו. ועל כך משיב הפמ"ג שאין הדבר כן, שהרי הרמב"ם לא כתב לכלול את הפסח בכריכת המצה, ולכן קם דינא כפי שדייק בריש דבריו, שאין צורך להסב בקרבן פסח. ומסיים הפמ"ג ודן ללמוד מזה לאפיקומן שנאכל זכר לפסח, שגם בו לא יהיה צורך בהסבה. אף בשו"ת תשובות והנהגות (ג, קלג) נקט שהרמב"ם לא מצריך הסבה באכילת הקרבן, וכן כתב במשמרת ליל שימורים (כ, א), וכן כתב הרב משה מנדל ברוס (הערות והארות בעניני ליל הסדר, קובץ מבקשי תורה מד (תשס"ז), עמ' כח).

אין מדברי התוס' ראייה לנידוננו

במשנה (זבחים נו, ב) התבארו כמה דינים שנאמרו בפסח, והקשו התוס' (ד"ה הפסח): 'יתימה, ליתני נמי דאינו נאכל אלא על מצות ומרורים', והמשיכו ותירצו זאת. ובספר מנחת יוסף (ברנשטיין; סי' ג הערה מו) כתב שבדברי התוס' הללו 'מבואר' שפסח אינו טעון הסבה. ולכאורה הדבר אינו מבואר כלל בתוס'. ונראה שדייק מכך שהתוס' הזכירו אכילה על מצות ומרורים ולא הזכירו הסבה, ומה שכתב 'מבואר' אינו בדווקא, וכוונתו שהדבר מוכח מדברי התוס'. ואולם נראה שיד הדוחה נטויה, דאטו התוס' כי רוכלא יפרטו את כל הדינים הייחודיים באכילת פסח. והרי ישנם דינים נוספים שבוודאי נוהגים רק בפסח, והם לא

4. האפשרות שהרמב"ם השמיט את הפסח משום שאינו נאכל בזמן החורבן אינה נראית, שכן הרמב"ם ייעד את חיבורו כולו אף לזמן הבית, וכפי שעולה גם מדבריו בהמשך הפרק (שם, יב): 'אכילת מרור אינה מצוה מן התורה בפני עצמה אלא תלויה היא באכילת הפסח, שמצות עשה אחת לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים, ומדברי סופרים לאכול המרור לבדו בליל זה אפילו אין שם קרבן פסח'. הרי שהדיבור הסתמי הוא על זמן הבית.

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

נזכרו במשנה שם וגם לא בדברי התוס', כגון חובת אכילתו בבית אחד,⁵ וכן איסור הוצאתו מן הבית, וכן חובת אכילתו על השובע, וכן ההיתר לאוכלו כשבא בטומאה. ולכן נראה שאין להוכיח מדברי התוס' לנידוננו.

מדברי שבלי הלקט נראה שיש לאכול את הפסח בהסבה

בסדר פסח שבספר שבלי הלקט (סי' ריח)⁶ מובא:

הנה הוא שואל על המרור, כמו שאמר: אנו אוכלין שאר ירקות. וכן שואל על המצה, כמו שאמר: והלילה הזה כולו מצה. ובזמן שבית המקדש קיים שואל על פסח, שאומרים: בכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל והלילה הזה כולו צלי. אך עתה אין מקום לשאילה זו. ועוד שואל על **ההסיבה הצריכה לכל אלו השאלות**, ועליה משיבין תחילה, שאומרים עבדים היינו לפרעה במצרים כו', היא תשובת ההסיבה לבד, שיצאנו מעבדות לחירות, וההסיבה היא סימן לבני חורין. ולפי **שהיא זקוקה לכל השאלות**, משיבין עליה תחלה. ותשובת השאלות האחרות בסוף הגדה: רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה ומרורים. ומפרש והולך: פסח, שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום מה. וכן למצה, וכן למרור.

מהגדרת ההסבה כ'צריכה לכל אלו השאלות' ו'זקוקה לכל השאלות', עולה לכאורה שהפסח צריך הסבה, שהרי השאלה דכולו צלי עוסקת בו, ואם ההסבה צריכה גם לשאלה זו, בהכרח שהפסח נאכל בהסבה. אולם מינייה וביה גם עולה שמרור צריך הסבה, שהרי השאלה דכולו מרור עוסקת בו, והרי זה בוודאי אינו. וצ"ע. והרב אלחנן יוסף איזק שליט"א כתב לי הצעה בהבנת דברי שבלי הלקט: הסברא נותנת שבאופן כללי הסעודה התנהלה בהסבה, דומיא דמה שמתואר בסוף ברכות.⁷ הדיון בגמרא הוא מה מעכבת בו הסבה אם 'במקרה' ישב. ולכן

5. וכבר עמד על כך השפת אמת על אתר (ד"ה במשנה), וכתב דתנא ושייר. ואולם בכתר המלך (הלי' קרבן פסח י, טו) כתב שהטעם שדין זה לא נזכר במשנה בזבחים הוא שאינו נוהג בפסח שני אלא רק בפסח ראשון. כך או כך, חזינן שדין זה לא נזכר בתוס'.

6. בשבלי הלקט הקצר (סי' סה דף ל' ע"א) נשמט חלק גדול מסדר ההגדה, ובכללו כל המובא כאן.

7. [יעוין ברכות מב, א - מג, א].

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

הסבו בהכל, והשאלה נצרכת להכל. אך ברור שבמרור אינה מעכבת. ובפסח לא התברר מדבריו כאן.

בהמשך דבריו (שם) כתב שבלי הלקט כמעט במפורש, שאת הפסח יש לאכול בהסבה:

ואוכלין ושותין לשובע נפשם. ולאחר שאכלו ושתו כל צרכן, נוטלין חצי המצה הנקראת אפיקומן, שהיא נאכלת במקום פסח זכר למצה הנאכלת עם הפסח, דכתיב: 'על מצות ומרורים יאכלוהו'. ואוכלין אותה בהסיבה, שהרי היא במקום פסח והפסח לשם חירות.

ב. דברי האחרונים

המהר"ל, הב"ח ומחצית השקל: פסח צריך הסבה

המהר"ל מפראג (גבורות ה', סג) כתב שפסח צריך הסבה:

וצריך הסבה, אף על גב דאיכא מרור בהדיה ומרור לא צריך הסבה, אין זה קשיא דהא זכר למקדש עבדין ובמקדש כיון דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו אם כן הפסח עיקר וטפל גביה המצה והמרור שכן משמע על מצות ומרורים יאכלוהו, וכיון שהפסח שהוא זכר לחירות עיקר צריך הסבה ואף על גב דעתה אין פסח זכר לפסח צריך.

והנה, כתב הטור (או"ח תעה, ז):

כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל: מספקא לי בכריכה אי בעי הסיבה, כיון דמרור לא בעי הסיבה. ובעל המנהיג כתב דבעי הסיבה, בעבור המצה שבאה זכר לחירות.

על דברים אלו כתב הב"ח:

כתב אחי ה"ר יחיאל וכו' ובעל המנהיג כתב דבעי הסיבה – כן עיקר; דכיון שבזמן שבית המקדש קיים היה צריך הסיבה משום פסח שהוא זכר לחירות, כמו שכתוב: 'על מצות ומרורים יאכלוהו', אלמא דאכילת הפסח הוא העיקר. ממילא בזמן הזה נמי בעינן למיעבד זכר לאכילת הפסח.

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

בדברי הב"ח מבואר שהפסח היה טעון הסיבה, ומכיוון שכך, הוא מצדד כדעת המנהיג שמצריך הסבה בכריכה הנהוגה בזמן הגלות. נראה שבדברי הב"ח מיוסדים על היות הכריכה יזכר למקדש כהלל, והרי הלל אכל גם את הפסח עצמו בתוך הכריכה, כמבואר בגמרא (פסחים קטו, א) ובנוסח ההגדה.

אין להסיק מדברי רבינו יחיאל שהוא חלוק על כך שאת הפסח אכלו בהסבה, וייתכן להבין שאדרבה, הטעם שפוטר מהסבה בכורך הוא משום שסובר שלא הסבו בכורך בזמן הבית אלא בגלל בשר הפסח, ומשבטל פסח בטלה ההסבה. גם מדברי המנהיג עצמו אין להכריח שסבר כב"ח, ומפשטות לשונו⁸ אף נראה שהמצה היא לדעתו הגורם להסבה בכורך, ולא קרבן הפסח. ונמצא שרק דעת הב"ח עצמו מתבררת בדיון זה. ויעוין עוד בשו"ת צמח יהודה (ג, קלג, ד) שהאריך בביאור סברת רבינו יחיאל בכמה דרכים.

אף במחצית השקל (תעה, ו) מבואר שפסח צריך הסבה, שהרי כתב בנוגע להסבה במרור:

ניהו דאמרינן בגמרא מרור אין צריך הסיבה משום דמורה על העבדות, מכל מקום אם מיסב אין בכך כלום, דהא הלל כרך פסח מצה ומרור יחד, ופסח ומצה על כרחך צריכים הסיבה, ואיך אכל עמהם המרור בהסיבה, אלא ודאי דדיעבד יצא. וגבי הלל מיקרי דיעבד, כיון דאי אפשר בענין אחר.

בספר מנחה למלך (על הרמב"ם הל' קרבן פסח י, מח) הצריך הסבה בפשטות, אלא שיצא לחדש שפסח שני אינו טעון הסבה, משום שהבין שהסבה היא 'חובת הזמן' ולא 'חובת הקרבן', יעו"ש⁹. ואף בספר דיני קרבן פסח והזאת מי חטאת (ז, ד) כתב בסתמא שפסח צריך הסבה.

8. וזו לשון המנהיג במקורו (עמי תפט): 'ובהסיבה משום המצה שאוכל, שהוא זכרון לחירות'.

9. ומעין זה כתב כבר הבנין ציון (סי' ל סד"ה והנה בכלל) בנוגע לפסח שני, ומשמע מדבריו שפסח ראשון טעון הסבה. אף המנחת יוסף (ברנשטיין; סי' ג סעיף כד) כתב שפסח שני אינו טעון הסבה, אך לא הביא מקור או סברה לחלק בין פסח ראשון לשני בענין זה, ורק הביא (הערה מו) מקורות

שיטת הגר"א בדין הסבה במצת אפיקומן ובקרבן פסח

והנה, נחלקו הראשונים בטעם אכילת מצה בסיום ליל הסדר בזמן החורבן: דעת רש"י (פסחים קיט, ב ד"ה אין) ורשב"ם (שם ד"ה אין) שמצה זו נאכלת 'זכר למצה הנאכלת עם הפסח'. הרא"ש (פסחים י, כד) מקשה על כך ונוקט 'דאותה מצה אינה לשם חובה, אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה', וכך פירשו גם הר"י מלוניל (שם ד"ה אין), המאירי (שם ד"ה ובגמ'), מהר"ם חלאוה (שם ד"ה אין) והר"ן (חי' שם ד"ה הילכך). ובשו"ע (או"ח תעז, א) כתב:

לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על השובע, ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאכלו קודם חצות.

על כך כתב הגר"א בביאורו:

זכר – שרש"י ורשב"ם מפרשים שזהו עיקר אכילתה, ומברך בתחלה כמו בחזרת. והרא"ש הקשה, אם כן יאכל עמה מרור וחרוסת, אלא זכר לפסח כו'. ויאכלנה – אף לדעת הרא"ש, כיון שבזמן הבית היה עיקר אכילתה.

הגר"א מבאר שיש להסב באכילת האפיקומן אף לדעת הרא"ש שסבור שהאפיקומן אינו 'עיקר אכילתה' של המצה, וזאת משום שבזמן הבית 'היה עיקר אכילתה' של המצה במה שאכלו אחר הסעודה עם הקרבן. מדברים אלו דייק הרב ברוס (שם) שלדעת הגר"א אין הסבה בקרבן פסח עצמו, שכן אם מסבים בקרבן לא היה הגר"א נזקק להשתית את דין ההסבה באפיקומן אליבא דהרא"ש על מצת המקדש, אלא היה לומדו ישירות מההסבה בקרבן הפסח עצמו, שהמצה היא זכר לו. וכן נקט הרב יוסף אברמסון (הובא במאמרו של הרב דוד כהן: הסיבה באכילת קרבן פסח, מעלין בקודש ז' (אב תשס"ג) עמ' 26). לעומת זאת, הרב דוד כהן (שם עמ' 24) שאם המצה טעונה הסבה, מסתבר שאף הפסח טעון הסבה, ובהמשך דבריו (עמ' 35-36) כתב שהגר"א התייחס להסבה במצה ולא להסבה בפסח, משום שדרכו של הגר"א בביאורו לציין למקורות

המפקפקים בהסבה בפסח ראשון. ונראה שהבין שבין פסח ראשון ובין פסח שני אינם טעונים הסבה. ולעיל (עמ' תכה-תכו) התבאר שיש להשיב על ראייתו מדברי התוס' בזבחים.

תכט

מפורשים, ובנוגע לקרבן פסח אין מקור מפורש המצריך הסבה.¹⁰ דא עקא, שהגר"א בדבריו הללו לא ציין לדברי הגמרא, ואף נכנס למעט שקלא וטריא בתוך דעת הרא"ש, ולכן נראה שהדברים עדיין מטים להבנת הרב ברוס והרב אברמסון, אף שאין הדבר מוכרע לגמרי.

ג. סברות להשמטת דין ההסבה בפסח בחז"ל וברמב"ם

א. תשובות והנהגות: הסבה תוקנה 'רק בלחם עוני או ד' כוסות שענינו שעכשיו יצא ממצרים'

כאמור, בשו"ת תשובות והנהגות (ג, קלג) דייק מדברי הרמב"ם שאין צורך בהסבה באכילת קרבן פסח. בדבריו מופיע גם הסבר לכך:

הרמב"ם פסק (בפ"ח דמצה ה"ח) שצריך לאכול הכזית מצה עם חרוסת דוקא. וביאורו נראה שחרוסת היינו זכר לטיט, ומצה היא לחם עוני, ושפיר יש לקיים המצוה עם חרוסת שהיא זכר לעבדות בטיט. וכד נדייק ברמב"ם נראה שדוקא בסדר הלילה מביא לאכול כרפס ומצה ומרור וחרוסת, ולא בקרבן פסח. ולא מצאתי שעמדו בזה האחרונים. והטעם נראה שקרבן פסח צלי הוא דרך מלכים, וכמבואר בחולין קל"ב: עיין שם, ואין מקום לאכול עם חרוסת שהיא זכר לטיט. וכן לא הביא שיש לאכול את הקרבן פסח בהסיבה, ורק במצה שהיא לחם עוני בעלמא, מראה שהלילה אף שאוכל מצה אנו בני חורין. ולכן בקרבן פסח לא צריך הסיבה, ורק בלחם עוני או ד' כוסות, שענינו שעכשיו יצא ממצרים, וכמבואר ברמב"ם פ"ז דמצה (ה"ו-ה"ז), צריך הסיבה. אבל בקרבן פסח שאוכל צלי כמלך, לא צריך גם הסיבה. וזהו הטעם שבמשנה בנוסח דמה נשתנה לא הוזכרה בו שאלת כולנו מסובין, ורק בנוסח דידן בהגדה שהיא אחר החורבן נזכרת שאלה זו.

מבואר בדבריו שהצורך בהסבה הוא דווקא בלחם עוני, ולא בקרבן פסח שנאכל כמלך. וכך הוא מבאר גם את התאחרות שאלת כולנו מסובים הנזכרת לראשונה בגמרא. לכאורה יש להקשות על הסבר זה מהצורך בהסבה ביין, והרי

10. דברי הרבנים אברמסון וכהן נדפסו על ידי הרב אברמסון גם בספרו שערי רגלים (סי' י).

יין אינו לחם עוני ואינו דרך עניים, אלא להיפך. ומה שהמלך אסור לשתות יין דרך שכרות (רמב"ם הל' מלכים ג, ה), אינו עניין לנידונו. גם מסתימת לשון חז"ל והראשונים נראה שלהסבה משמעות עצמית, שאינה מסתכמת בשלילת העוני שבמצה. גם במה שכתב שהסבה לא נזכרה במשנה משום שהקרבן אינו טעון הסבה יש קושי, שכן מצה שטעונה הסבה בוודאי נאכלה גם בזמן הבית. ואולי יש ליישב את הקושי האחרון ולומר שאמנם נהגה הסבה במצה, אך מכיוון שעיקר הסעודה היא אכילת הקרבן שבה לא הסבו, לכן לא תוקנה שאלה בלשון 'כולנו מסובין'.

ב. משמרת ליל שימורים: 'הפסח אינה מעיקר הסעודה'

בספר משמרת ליל שימורים (שם ד"ה ודאתינא) כתב לבאר באופן אחר את השמטת ההסבה ברמב"ם:

דהנה סדר הסעודה בליל זה אף בזמן דאיכא ק"פ מבואר בר"מ בפ"ח הל' וי-ט' דמברך המוציא ואוכל מצה ומרור ואח"כ אוכל מבשר החגיגה ואח"כ מבשר הפסח ואח"כ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול או לשתות, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפי' כזית, עיי"ש.

הרי דאין עיקר הסעודה מהפסח, אלא כפי שיש לו מהקרבן שלא ישאר לו ויותר כפי מה שנמנה עליו, אבל אין זו עיקר אכילתו. והרי משו"ה אוכל החגיגה עמו, שיאכל על השובע דחגיגה, ובזה מצה שאני מפסח שהוא עיקר סעודתו שבאותו הלילה. שמלבד שהוא נאכל בראש הסעודה, ופטר הכל כדין פת, הרי כתב הר"מ בריש פ"ו: מ"ע מה"ת לאכול מצה בליל ט"ו, שנאמר: 'בערב תאכלו מצות', ולא תלה אכילה זו בקרבן פסח אלא זו מצוה בפני"ע, ומצותה כל הלילה, ומשאכל כזית יצא ידי חובה, וכבר דייק הנצי"ב ז"ל בשאילתות מלשונו שהמצוה מתקיימת בכל אכילתו בליל פסח, רק שאם אכל כזית יצא ידי חובה. [...]

ולכן באמת קבעו חיוב ההסיבה שעל סעודתו באכילת כזית מצה, שזהו עיקר אכילתו בליל זה, שהכתוב קבעו חובה. וכן בשתיית ד' כוסות, שזהו עיקר שתייתו. משא"כ הפסח אינה מעיקר הסעודה, שאדרבה, עיקר הסעודה היא במצוה ובחגיגה ובשאר הדברים, רק שיש מצוה לאכול מגופו של פסח על השובע. וזה אינו מעיקר חיוב ההסיבה, שהוא רק על עיקר סעודתו ואמנם בודאי מצוה יש בזה אם היסב בה, כמו בשאר אכילתו ושתייתו, שכתב הר"מ שאם היסב הרי זה משובח, ובודאי משמע בכלל לשונו שאף אכילת הפסח בכלל.

תלא

לכאורה גם בהסבר זה יש קשיים: ראשית, כאמור, בלשון התורה מבואר שהפסח עיקר והמצה והמרורים טפלים לו. שנית, אם 'עיקר הסעודה' נקבע לפי חשיבותו ההלכתית, אזי ברור שאכילה על השובע אינה גורעת מחשיבותו ההלכתית של הפסח. ולכן בהכרח אין כוונתו לכך, אלא לומר שמבחינת השובע ודרך האכילה אין הקרבן עיקרי. אך לכאורה אין זה ברור כל כך, ואדרבה, מצוי שדווקא מנה עיקרית קטנה בכמות מאשר התוספות. וזה גופא נובע מחשיבותה ויוקרתה. ובמיוחד בנידונו שטורחים כל כך הרבה בעבודות הקרבן, וכגודל הטרחה גודל החשיבות והחביבות. ומלבד זאת, מדברי הרמב"ם (הל' קרבן פסח ח, ג) נראה שהמובחר הוא לאכול מהפסח כמות הגונה ולשובע ממנו כדבעי. שלישית, לכאורה לא ברור מנא ליה למשמרת ליל שימורים שדווקא במצה יש מצווה גם באכילה מעבר לכזית ולא בפסח. ואליבא דאמת נראה שיש מצווה כזו גם בפסח, וכפי שיתבאר לקמן (סי' יז), ושם (עמ' תנא) יובא דיוקו של הגרי"ד סולובייציק מדברי הרמב"ם שגם הוא סבור כך. וממילא אין ביסוס לכך שאוכלים מהמצה יותר מאשר מקרבן הפסח. רביעית, מהסברי הפוסקים לדין שמרור אינו טעון הסבה נראה פשוט שלא ראו בהיותו זוטר מבחינה השובע ודרך האכילה עילה לפוטרו מהסיבה. השאלות (סי' עז) כתב: 'מצה צריך הסיבה, זכר ליציאת מצרים; מרור אין צריך הסיבה, **דזכר לשעבוד הוא**'. ורש"י (פסחים קח, א ד"ה מרור) כתב: 'מרור אין צריך הסיבה – שהוא **זכר לעבדות**', וכעין זה כתבו הר"י גיא (הל' פסחים עמ' שטז), הרשב"ם (שם ד"ה מרור), הר"י מלוניל (שם ד"ה מצה), המנהיג (עמ' תפח), הר"ד (פסחים שם), האו"ז (ב, רנג), הרי"ז (פסחים י, ב, ב), המאירי (שם ד"ה זה), הר"ן (פסחים כג, א בדפי הרי"ף ד"ה מצה), ועוד.

ג. הרב ברוס: אין מצוות הסבה בפסח כי נכלל בו גם זכר לשעת דין שהיה על ישראל'

הרב ברוס (במאמרו הנ"ל) כתב סברה אחרת לפטור מהסבה באכילת הפסח: וצריך ביאור בטעמא דמילתא. הא הפסח הוי עיקר ענין החרות, ועל שמו נקרא החג, ואמאי אינו מיסב באכילתו. ונראה שהקרבן פסח הוא זכר שפסח על אבותינו במצרים במכת בכורות. וחלוק מכת בכורות משאר מכות, דכל המכות לא היו ישראל בכלל המכה, ועוד, שהיו נבדלים ממנה, כדכתיב 'הפליתי ביום ההוא את ארץ גושן' (במכת ערוב), ובמכת חושך 'לכל בני ישראל היה אור

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

במושבותם' וגו'. ויותר מזה אמרו חז"ל במכת דם איתא שאם היו ישראל ומצרי שותים בכוס אחד היה של ישראל מים ושל מצרי דם. אבל במכת בכורות גם ישראל היו בכלל המכה, כמו שנאמר 'ואמרתם זבח פסח וגו' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל וגו', ועוד, שאם יצאו מפתח בתיהם היו באמת ניזוקים, והמבואר שגם ישראל היו בכלל המכה, ורק שניצולו. וכן הוא בהדיא ברש"י (במדבר ח, ט): 'כי לי כל בכור וכו' ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים', פירש"י שלי היו הבכורות בקו הדין, שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים. וכן איתא במסכת סופרים שהבכורות מתענין בערב פסח, וז"ל הטור (סי' תע): הטעם זכר לנס, שניצולו ממכת בכורות. ובשאר מכות לא חשיב על ישראל גדר הצלה.

לפי זה יש לומר דמשום הכי אין מצוות הסיבה באכילת קרבן פסח, משום שאין הפסח משום זכר לחירות בלבד, אלא נכלל בו גם זכר לשעת דין שהיה על ישראל באותה שעה.

נראה שגם בהסבר זה יש קשיים: ראשית, לא ברור מדוע הפסח משתייך לשעת דין' והמצה אינה משתייכת לשעת דין. והרי ברור שהפסח והמצה נאכלו באותה שעה, וממה נפשך – אם שעת דין היא, ייפטרו שניהם מהסבה; ואם אינה שעת דין, יחויבו שניהם בהסבה. שנית, לכאורה לא ברור מה עניינה של 'שעת דין' זו: בנוהג שבעולם שבשעת דין מביאים את זכויותיו או חובותיו של הנידון, ואילו כאן, לכאורה לא מצאנו בפסוקים ובדברי חז"ל תיאור של דין שהתקיים בעצם ליל הפסח, ולהיפך, כל ישראל זכו לישועה. שלישית, במדרש (מכילתא דר' ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא יב) נאמר שרבים מישראל מתו דווקא במכת חושך. ובמכת ערוב אמר ה' שישים 'פְּדֹתִי' (שמות ח, יט), ופירש רשב"ם: 'ושמתי פדות – לשון הבדלה. וכן ישועה והצלה וחלצה ופורקן, כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה'. ומזה נראה לכאורה שאין הבדל מהותי בין ההצלה ממכת בכורות ובין הפדות ממכת הערוב. ויעוין עוד במלבי"ם (ירמיה טו, כא) בביאור ההבדל בין הצלה לפדות.

ד. הרב חיים זלמן כהן: עניין ההסבה הוא חירות, ושחיטת הפסח במצרים היוותה בעצמה חירות

בשו"ת רבבות אפרים (ד, רלח) העלה על הכתב משא ומתן שהיה לו עם הרב שניאור קוטלר בעניין הסבה באכילת קרבן פסח, ובתשובה נוספת (שם ה, תסג) הדפיס מכתב ששלח לו הרב חיים זלמן כהן בתגובה למשא ומתן עם הרב קוטלר, ושם כתב הרב כהן:

דבפסח מצרים היתה עצם הבאת הפסח אל הבית בי' ניסן נס נפלא, מאחר שבני ישראל כפרו בעיקר דת של המצריים, ולכאורה אין חירות ופריקת עול העבדות גדולה מזו, מאחר שנסתכנה כל האומה בעניין זה. וכיון דכל העניין של לקיחת השה היא אך ורק חירות, אם כן לאחר זמן כשהיו מביאין קרבן פסח זכר לאותו מעשה של פסח מצרים, תו לא צריך מעשה חיצוני כמו הסיבת שמאל להורות שעניין זה שייך גם לחירות.

לכאורה יש להעיר על הסבר זה, שאם אזלינן בתר החירות שהייתה בעשיית הפסח, אזי גם בעשיית המצות הייתה חירות, כדברי חז"ל (מכילתא דרי ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא, יד): 'ויאפו את הבצק – מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה עד שנגאלו'. וכבר עמדו בזה התוס' (פסחים קח, א ד"ה מאי): 'שכתובה בתורה זכר לחירות, שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו', וכן כתב בתוס' הרא"ש (שם ד"ה מאי); ודברים דומים כתב בתוס' רבינו פרץ (פסחים קח, א ד"ה ואמרי''): 'דעיקר החירות היה מן מצה, כדכתיב: 'ויאפו את הבצק [אשר הוציאו ממצרים] עוגות מצות' וגו'.

מלבד זאת, ראשונים רבים¹¹ כתבו שההסבה היא זכר לחירות, וכלשון התוס' הנ"ל. ובפשטות נראה שכוונתם לומר שאמנם ביציאת מצרים הייתה חירות, אך

11. וכן במרדכי (פסחים סי' תריא). לשאלה האם תוס' רבינו פרץ והתוס' שהובאו במרדכי הן שני חיבורים שונים או שמדובר בחיבור אחד שהועתק בשלימותו לספר המרדכי, יעוין במאמרו של הרב יוסף שלמה סטפנסקי: לזהות בעל החיבור 'תוספות מערבי פסחים' בספר המרדכי, מוריה שנה לד גיליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ז, עמ' כג-כו.

12. רש"י ורשב"ם (פסחים צט, ב ד"ה ואפילו), ר"י מלוניל (פיהמ"ש פסחים י, א ופירוש לר"י קח, א בדפי הגמרא ד"ה מצה), ר"ן (פסחים יט, א בדפי הר"י ד"ה לא), ועוד רבים.

אין זה פוטר מהצורך לעשות בעצמנו זכר לחירות בהסבה. והשתא דאתינן להכי שהחירות צריכה זכר הסבה, כבר לא מסתבר לומר שבפסח הייתה חירות כה מובהקת שהיא אינה צריכה זכר בהסבה.

ה. גן שושנים (א): הדינים המיוחדים שבאכילת הפסח במקדש כבר מהווים דרך חירות

בספר גן שושנים (גנק; א, יט) כתב:

נראה לומר דמה דלהרמב"ם לא בעי הסיבה לאכילת הפסח, הוא משום דכיון דפסח נאכל דוקא על השובע, וכן נאכל כשאר קדשים למשחה¹³ לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים אותה, אם כן לא בעינן הסיבה שיהא נחשב כאכילה דרך חרות.

הרב דוד כהן (במאמרו הנ"ל עמ' 28-33) הקשה על הסבר זה, והאריך לדון בטעמים ומקורותיהם של דין אכילה על השובע ודין למשחה, וכן איסור שבירת עצם הייחודי לפסח, וטענתו העיקרית היא שאין יסוד מוצק להגדרת דינים אלו כ'דרך חירות', ואין זה מוסכם שהם מדאורייתא ושהם ייחודיים לפסח ומאפיינים אותו בדווקא, יעוין שם.

ו. גן שושנים (ב): ההסבה נועדה להוכיח שהאכילה היא זכר לגאולה, ובקרבן פסח 'דהוי קדשים בחפצא' אין צורך בהוכחה זו

עוד כתב הגן שושנים (שם):

ועוד יש לפרש דבמצה כיון שאין בה קדושה, והרי יש מצה אף בשאר השנה, ולכן בעינן שיהא נאכל בהסיבה, שיהא עצם אכילתו מראה דמצה הוי זכר לגאולה, על שלא הספיק בציקם להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד. וכן בד' כוסות בעי שישתה בהסיבה להוכיח דהוי שתייה זכר לנס, אבל בקרבן פסח דהוי קדשים בחפצא, ממילא לא בעי הסיבה להוכיח דאינו רק אכילות דשאר השנה כיון דהוי מצוה של אכילת בשר הפסח.

13. כצ"ל. בגן שושנים: למשכה.

לכאורה גם על הסבר זה יש להשיב, דהא כשם שיש מצה אף בשאר השנה, כך יש בשר בשאר השנה, ובכלל זה בשר קדשים, כתודה ושלמים ובכור ומעשר שגם הם נאכלים בכל העיר לכל אדם בכל מאכל, וגם הם 'קדשים בחפצא'. ואם כן, לו יהיבנא ליה שההסבה באה להוכיח שמדובר באכילה של זכר לגאולה ולשלול אפשרויות אחרות, אזי לכאורה יש צורך בהוכחה זו גם בקרבן פסח. ואלבא דאמת נראה שאין צורך ב'הוכחה' במובנה הפשוט, ואולי אף הגן שושנים לא התכוון למובן הפשוט של צורך בהוכחה.

ז. ייתכן שההסבה תוקנה אחר החורבן ולכן לא נאמר להסב בפסח

לאור כל האמור, נראה שיש מקום להציע הסבר לכיוונים הסותרים בעניין הסבה בקרבן פסח: ייתכן להציע שחובת ההסבה תוקנה רק לאחר החורבן.¹⁴ ובאמת ההסבה נזכרת לראשונה במשנת ערבי פסחים (צט, ב), ואין לה סמך בפסוקים.¹⁵ ולפי זה ייתכן שהסיבה לכך שלא נאמר דין הסבה בפסח, היא

14. יתירה מזו כתב השפת אמת (פסח תרנ"ג ד"ה כתיב למען): 'ונראה שתקנו הכוסות אחר שנחסר לנו הפסח'; וכעין זה כתב ר' צדוק הכהן מלובלין (מחשבות חרוץ, טו): 'וחכמים הוסיפו היין דארבעה כוסות שהוא גם כן במקום הבשר, כי אין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא בייין, ודבריו מרמזים לאמור בגמרא (פסחים קט, א): 'רבי יהודה בן בתירא אומר: בזמן שבת המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר: 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך', ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא בייין, שנאמר: 'ויין ישמח לבב אנוש'', ויעוין עוד בשערי היכל (פסחים מערכה קסט אות ד).

לעומת זאת, בפירוש ר' יצחק אלאחדב להגדה של פסח (עמ' כג) נכתב ההיפך מזה: 'דודאי קודם רב נחמן, מימות משה רבינו עליו השלום, היו נוהגין ד' כוסות בכל לילי פסחים ובהסבה'. ויעוין עוד שם (עמ' כא והערה 90).

15. יצוין כי במשנה בהמשך הפרק (קיד, א) נאמר: 'ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח, ניסוח המעיד שהמשנה נשנתה לאחר החורבן. והשווה ללשון הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ח, א): 'ומביאין שלחן ערוך, ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרוסת וגופו שלכבש הפסח, ובשר חגיגה שליום ארבעה עשר. ובזמן הזה מביאין על השלחן שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה'. בעוד שהמשנה תיארה במיוחד מה עשו במקדש, אצל הרמב"ם הדיבור הסתמי הוא על המקדש ורק בשולי הדברים מובאת התייחסות לזמן הזה.

פסח לה' | סימן טז הסבה באכילת קרבן פסח

משנה נוספת נשנתה אחרי החורבן (קטז, ב): 'ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים' (ויש גרסאות שמקדימות את הפסחים, ואכמ"ל). הלשון 'שם' אינה מתאימה לזמן הבית, ואפילו בזמנו יש שנוהגים בירושלים שבין החומות לומר 'ונאכל פה' (עלי תמר פסחים י, ה ד"ה ושם; איברא, דמכמה תושבים ותיקים בירושלים שבין החומות שמעתי שלא מוכר להם כלל מנהג זה, אלא אומרים 'ונאכל שם' כשאר המקומות. וצ"ב). ויתירה מזו, ברמב"ם (שם, ה) מבואר שבזמן הבית אין אומרים את כל הבקשה ד'כן ה' אלקינו ואלקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך' וכו', שמצוטטת במשנה שם בסתמא. ורבינו מנוח (שם, א) הוסיף: 'ואפשר דאפילו בזמן שבית המקדש קיים היה אומר כן השם יגיענו, אך לא היה אומר שמחים בבנין עירך'. אמנם בחלק מכה"י ליתא לתיבת 'שם' (וטי' 109 ואנלאו), אך ברוב כה"י היא מופיעה (מינכן, קולומביה, וטי' 125).

ובמשנה שבירושלמי (י, ה) הנוסח הוא: 'שמחים בבנין עירך, ששים בעבודתך ובחידוש בית מקדשך', וכן הנוסח בכמה הגדות (הגדה שלמה עמ' סח שנו"ס לשורה 277; עלי תמר שם ד"ה ובחידוש; רי"ף פסחים כו, א לפי אחד מכה"י, צוין בהלכות רב אלפס מהד' היימן בשנו"ס לשורה 374), ולא שייך להתפלל כך בעוד הבית בנוי. ואמנם בעלי תמר (שם ד"ה ובחידוש) כתב: 'בכל מקום שגור הביטוי בנין בית המקדש. אבל 'חידוש' בית המקדש מביע יותר שהוא כאלו הבית המקדש בנוי ואינו צריך אלא לחידוש', אך לא ברור מה טיבו של 'חידוש' זה שהמקדש זקוק לו עד כדי כך שנקבע ונטבע בנוסח הברכה לבקש עליו מדי שנה ושנה. ובאמת נעלם מעיני הבדולח שלשון 'חידוש בית מקדשך' מופיעה גם בנוסח תפילת הבינו שבירושלמי (ברכות ד, ג; תענית ב, ב), ומשם בכמה ראשונים (סידור רש"י סי' נח, ספר הסדרים סי' מג, כלבו סי' יט). ויעוין עוד בכתר המלך (הלי חמץ ומצה ח, יא) שפלפל בנוסח הירושלמי ותלאו בשיטת הירושלמי (מעשר שני ה, ב) שבניין בית המקדש קודם למלכות דוד, וכעין זה דן בספר נר חוה (ברמן; עמ' רכב-רכד), ואכמ"ל.

אמנם הוכחות אלה אינן תקפות בנוסח המשנה שבכ"י קאופמן: 'ובמקדש מביאין גופו של פסח [...] שמחים בנייני עולם, לאוכל מן הפסחים ומן הזבחים אשר היגיע דמם על קיר מזבחת לרצון, ונודה לך על גאולתינו, ברוך אתה יי גואל ישראל', ובנוסח זה אין כל סממן גלותי, מלבד אזכור המקדש כמקום מסוים שבו מביאים גופו של פסח ולא כמצאיות הפשוטה והסתמית, שאין הכרח לראותו כסממן גלותי (נקדן כה"י ניקד: 'היגיע', ולפי זה האות ה' מיותרת ואינה מובנת. ושמה הניקוד הנכון הוא 'היגיע', והכוונה לקרבנות שהוקרבו כבר ודמם הגיע אל המזבח אך בשרם עדיין לא נאכל, ואכילתם תתקיים בהמשך ליל הסדר, זמן קצר לאחר ברכת הגאולה. ואכן בשני כ"י של הבבלי הנוסח הוא 'הגיע': וטי' 109, וטי' 125. וצ"ע). בנוסף, בכל הנוסחים מוזכרת במשנה בסתמא שאלת 'הלילה הזה כולו צלי' (קטז, א) הנהוגה רק בזמן הבית. ובסוף

תלז

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

שבזמן המשנה כבר היה הבית חרב ולא נעשה פסח.¹⁶ ולכן גם לא שאל הבן על ההסבה בנוסח הקדום של מה נשתנה (קטז, א).¹⁷ ומכיוון שחכמים לא תיקנו

הפרק (קטז, ב - קכא, א) נשנים דינים הנוגעים לקרבן, אך מהם אין הוכחה שהמשנה עצמה נשתנה בזמן הבית.

16. וסמך לדבר בדברי הגמרא (שבת קמה, א): 'מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצוינין? לפי שאין בני מקומן. דאמרי אינשי: במתא – שמאי, בלא מתא – תותבאי'. וכשם שתלמידי החכמים שאינם במקומם מציינים עצמם בלבוש שמעניק לגוף מראה מכובד, כך ישראל שאינם במקומם ובמקדשם ובחירותם האמיתית מציינים את החירות בהסבה גופנית סמלית וחיזונית. ובאמת יש לברר מדוע הלבוש נקרא כאן 'תותבאי', ולא 'כסותי' או 'מאני' כמקובל, ואולי הדבר קשור לאופן הישיבה-ההסבה עם הלבוש. ויעוין בתרגומים (שמות כב, כו) וברש"י (חולין מט, ב ד"ה תותב). וצ"ע.

דברים קרובים לאלו כתב הרב יהודה זולדן (מועדי יהודה וישראל עמ' 384): 'בארץ ישראל, הדו שיח שבין האב לבניו בליל הסדר נסוב סביב עניינו של הלילה, והוא עוסק באופן ישיר במצוות של לילה זה ובהנהגותיו. בבבל ישנו צורך לעורר את הבנים להתעניין במתרחש, על ידי מעשים חיזוניים שאינם מהותיים למצוות הלילה, וגם אז שאלותיהם אינן נוגעות בנקודות העיקריות של הסדר'.

17. בשם הגר"א מובא (הגדה של פסח עם פירוש הגר"א ותלמידיו, עמ' עח) הסבר אחר לכך שבזמן הבית לא שאלו על ההסבה: 'לא הוזכר במשנה קושיא זו, מפני שכשהיה בית המקדש קיים היה קרבן פסח, לכן היה הקושיא הלילה הזה כולו צלי, ומסובין לא נחשב בשינוי, כי היו יושבין תמיד מסובין, שכן היה דרכם כמו שמוזכר בגמרא בכמה מקומות. אבל עכשיו, שאין לנו קרבן פסח, לא נחשב לנו שינוי זה, וחשיב מסובין שינוי, שאין דרכנו לישב מסובין כל השנה'. יעוין גם בהגדה שלמה (עמ' 115 ד"ה ומ"ש) שהקשה על הפירוש המובא בשם הגר"א, מכך שהסבה נהגה בפועל זמן רב אחרי החורבן.

ובהמשך דברי ההגדה שלמה (עמ' 115-116) נקט כעין מה שהתבאר, שההסבה תוקנה לאחר החורבן; אלא שלא קישר זאת להופעה המאוחרת של שאלת ההסבה בנוסח מה נשתנה, אלא להיפך: נקט ששאלה זו נשאלה בליל הסדר גם בזמן הבית, וחידיש ששייבה משותפת של בני החבורה בבית אחד ובחבורה אחת היא היא 'ההסבה' המקורית, ולפי זה הסביר את אי-אזכור חובת ההסבה בנוגע לקרבן פסח, שהדבר חופף לדיני האכילה בבית אחד ובחבורה אחת. ולכאורה ממה נפשך דבריו אינם מובנים: אם לא נזכרה הסבה בנוגע לקרבן פסח, מדוע צריך להסביר שקיים בו דין הסבה במשמעות שונה מהמקובל בזמן חורבן. ואם נזכרה הסבה בנוגע לקרבן פסח, מדוע יש צורך להסביר את אי אזכורה. וכאמור בפנים, נראה שאכן לא נזכרה

תלח

להדיא להסב בפסח, גם הרמב"ם לא מצא לנכון לחדש מדיליה דין הסבה בפסח, וכדרכו בחיבורו שלא לומר דבר שלא שמע מפי חז"ל רבותיו. וכעין זה כתב בתחילה המשמרת ליל שימורים (שם ד"ה איתמר), אלא שדחה זאת משום שהרמב"ם (הל' חמץ ומצה ח, ב-ג) הזכיר בחדא מחתא את שאלת הבן על ההסבה עם השאלה על אכילת צלי, ודייק מזה שהרמב"ם סבר ששתי השאלות מזמן הבית. אולם נראה פשוט לכאורה שאין עניינו של הרמב"ם לתאר את מה שהיה, אלא את מה שיהיה.¹⁸ ואם כן, אין מכך ראייה לסתור כיוון זה.

ועוד ייתכן שתוקנה הסבה גם בפסח, אלא שלא זכינו לדיון בגדרי ההסבה עד לגמרא, והגמרא כבר לא נחתה לדון במה שאינו נאכל בזמן החורבן, ולכן לא נזכר בה הקרבן, וכפי שהתבאר לעיל. דא עקא, שלפי הבנה זו לא מוסברת הופעתה המאוחרת של שאלת הבן בנוסח מה נשתנה, וגם השמטת ההסבה בדברי הרמב"ם אינה מתיישבת יפה, דסוף סוף אם תוקנה הסבה בקרבן, לא היה לו להתנסח בלשון החלטית הממצה את כל הטעון הסבה: 'ואימתי צריכין הסיבה'. ודווקא אם נוקטים שאכן לא תוקנה להדיא הסבה בקרבן, מיושב שהרמב"ם אכן ממצה בדבריו את כל מה שתוקנה בו הסבה.

לפי זה נראה שיש להסב באכילת הפסח

לפי זה, נראה שיש להסב באכילת הפסח, שהיא האכילה העיקרית של ליל הסדר וכפי שהתבאר. וייתכן שהדבר אף כלול בעקיפין בתקנת חז"ל, דאמנם לא תיקנו להסב בפסח, אך גם לא התכוונו שאדם יסב במצה וביין ולא יסב בפסח, ויש אפשרות להבין שתיקנו להסב בכל מצוות החירות וממילא אף פסח בכלל זה, ולפי האמור אין ראייה מדברי הרמב"ם נגד הבנה זו (ואף אם הרמב"ם סבר שאין תקנה להסב בפסח, ברור שאין בכך איסור או סרך איסור). ומכל מקום, אף לאפשרות שפסח אינו כלול בתקנה עצמה, נראה שכלול לפחות ברוח התקנה. ולכך מצטרף מה שכתב הרמב"ם עצמו (הל' חמץ ומצה ז, ח) שהמיסב

הסבה בנוגע לקרבן פסח. ויעוין עוד בהגדה שלמה (עמ' 68-77) ובאנציקלופדיה תלמודית (ערך

הסבה), שקיבצו מקורות רבים בעניין ההסבה.

18. וכדברי הגמרא (יומא ה, ב): 'כיצד הלבישן? כיצד הלבישן – מאי דהוה הוה. אלא כיצד מלבישן

לעתיד לבוא'. ויעוין כעין זה לעיל (עמ' תיד).

פסח לה' | סימן טז
הסבה באכילת קרבן פסח

בכל אכילתו ושתייתו הרי זה משובח. ולכן נראה שלכתחילה בוודאי יש להסב. ובדיעבד אם אכל ולא הסב, נראה שיחזור ויאכל בהסבה.